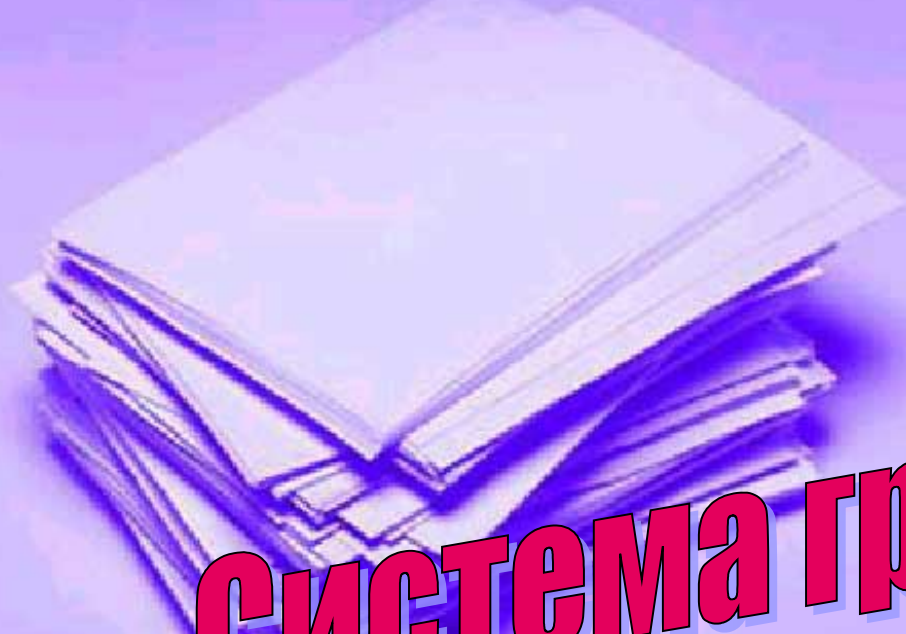

**система граматичних
категорій
української мови**

План

Вступ

- Поняття "граматика" "граматична категорія".
- Ознаки граматичної категорії.
- Види граматичних категорій

Морфологічні й синтаксичні.

Міжлексемні, внутрілексемні.

"Приховані".

Висновок

Список використаної літератури

Вступ

- **КАТЕГОРІЯ** від пізньолат. *categoria*, лат. *kategorein* — «звинувачувати, стверджувати, заявляти»;
- *kata* — «впритул до» и *agoreuein* — «виступати».

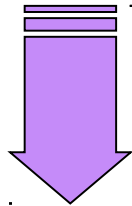
Арістотель – 10

категорій:

«Субстанція», «Кількість»,
«Якість», «Відношення»,
«Простір», «Час», «Стан»,
«Дія», «Керування»,
«Прилягання».

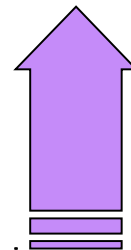
Гегель: категорії як форми думки виявляються і відкладаються перш за все в людській мові.

Категорія

- Загальне родове поняття
- Відображає універсальні суттєві властивості.

система мовних категорій, визначальних прийомів і типів будови слів, словосполучень, синтагм, речень

Граматика

Граматична категорія

Д. А. Штелінг: «це єдність взаємовиключних протилежностей»

О. О. Потебня категоріями називав іменник, дієслово, час, число, особу, орудний відмінок.

Мілош Докуліл граматичними категоріями називає іменник, істоту, підмет, підрядне речення тощо.

Б. М. Головін: категорії слів (час, рід, відмінок, число і т. ін.), категорії словесних позицій (члени речення) і категорії словесних конструкцій (речення).

О.О.Шахматов: “уявлення про відношення, суровідні основному значенню, що викликане словом”

В.В.Виноградов: Загальні граматичні значення.

рід
число
відмінок
особа
вид
спосіб
час
ступені порівняння
не/перехідність

сукупність співвіднесених між собою
(взаємопов'язаних і взаємозумовлених)
граматичних значень
і їх показників

Грамматична категорія

система протиславлених
один одному рядів
ГЗ із системою
засобів їх вираження (ГФ)

формула

О.Потебні:

$$ГК = ГЗ + ГФ$$

- **ГК є поняттям родовим** по відношенню до ряду однорідних ГЗ. Н-д, дієслівна категорія особи об'єднує ряд співвідносних ГЗ, що виявляються у відповідних ГФ 1-ї, 2-ї, 3-ї особи; в категорії відмінка іменників узагальнюється вся різноманітність значень семи відмінків і система відмінкових форм (М.Я. Плющ).
- “**Для ГК** відмінка, роду, числа зовсім **байдуже**, яке саме **реальне значення** мають іменники, або для граматичних категорій часу, виду особи не має будь-якого значення те, який реальний зміст вкладається у дієслова” - М.А.Жовтобрюх.

Визначальною є **категоріальна ознака**.

Якщо не існує співвідносних ГЗ, втілених у ГФ, мовцями не розпізнається ГК (в англ.м. – рід).

Ознаки граматичної категорії

Проти-
ставлення

Формальні
показники

Змінність

Єдність ГЗ
та ГФ

Внутрішній
зв'язок ГЗ

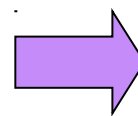
Взаємозв'язок
загального й
окремого

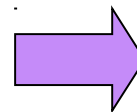
Морфологічні

Синтаксичні

**рід
число
відмінок
вид
час
спосіб
особа**

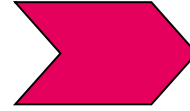
класифікаційні

СЛОВОЗМІННІ

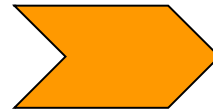
Міжлексемні

Рід іменників:
*селянин,
селянка, дитя,
степ, липа,
вікно.*

**Внутрі-
лексемні**

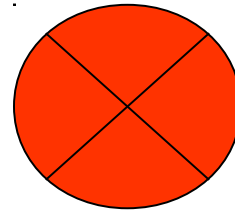
Рід прикметників,
порядкових
числівників,
займенників,
дієприкметників,
дієслів: *нов-ий, -а,
-е, сот-ий, -а, -е,
писав, писал-а, -о.*

Приховані категорії

- не мають морфологічного виявлення, але важливі для побудови висловлення (Б. Уорф)

контрольованості/неконтрольованості
істоти/неістоти

*Каменеві чудово летілосьь.

*Купити скатертину столу.

- Граматичні категорії по-різному виявляються в мові. Наприклад, такі категорії, як рід і відмінок, в українській мові виявляються синтаксично (реляційно), категорія виду і часу — несинтаксично (номінативно, референційно), а категорія числа або особи поєднує ознаки обох названих типів.

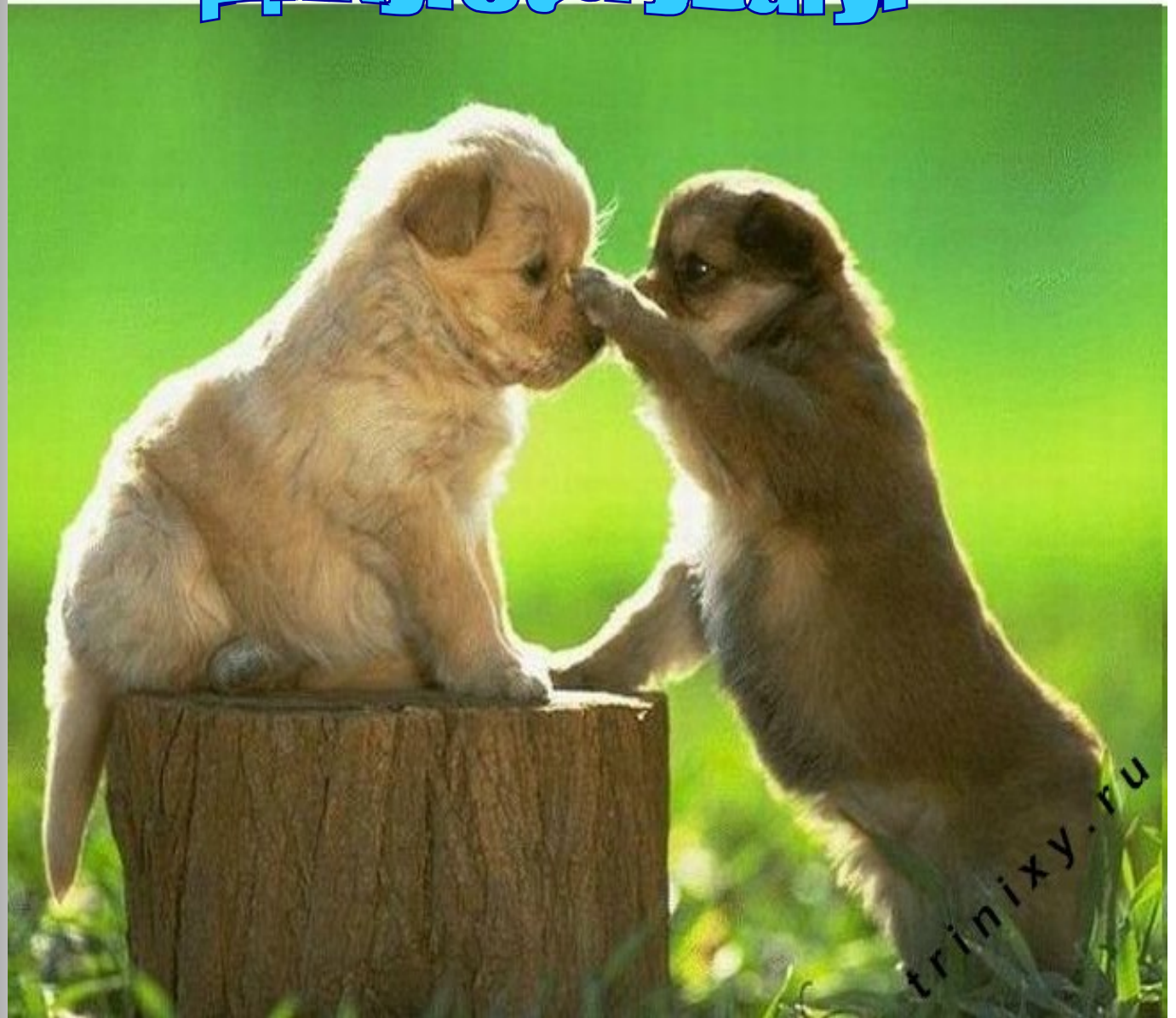
- Отже, граматичні категорії важливі не тільки в змістовому, а й у структурному плані. Вони об'єднують слова не лише в межах певної частини мови, а й поза цими межами, тобто слова різних частин мови (категорії роду, числа, особи є спільними для іменників, займенників і дієслів, категорії роду, числа і відмінка — для іменників, прикметників тощо). Це забезпечує структурну організацію всієї системи частин мови.

Література

- 1. Семчинський С В. Загальне мовознавство. — К., 1996. — С. 151—198.
- 2. Общее языкознание / Под общ. ред. А. Е. Супруна. — Минск, 1983. — С. 236—287.
- 3. Общее языкознание: Внутренняя структура языка / Отв. ред. Б. А. Серебренников. — М., 1972. — С. 200—393.
- 4. Есперсен О. Философия грамматики. — М., 1958.
- 5. Матезиус В. О системном грамматическом анализе // Пражский лингвистический кружок. — М., 1967.
- 6. Докулил М. К вопросу о морфологической категории // Вопр. языкознания. — 1967. — № 6.
- 7. Бондарко А. В. Теория морфологических категорий. — Л., 1976.
- 8. Бондарко А. В. Функциональная грамматика. — Л., 1984.
- 9. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. — К., 1988.
- 10. Ковалик І. Питання українського та слов'янського мовознавства. Вибр.праці. — Ч.2. — Л.-Ів.-Фр. — С. 110-176.
- 11. Жовторбрюх М.А. Українська літературна мова. — К., 1984. — С.114-115.
- 12. Плющ М.А. Сучасна українська літературна мова. — К., 1994. — С.190.

Дякую за увагу!

Лексико-граматичні розряди

- 1) **спільна семантична ознака** (збірність, речовинність, статальність, зворотність та ін.);
- 2) **необов'язковість формального показника** (збірні іменники мають формальне вираження — суфікси -ство, -ам тощо, тоді як, скажімо, статальні дієслова такого формального показника не мають — бути, сидіти, лежати);
- 3) **взаємодія з пов'язаними з ними ГК**. Так, зокрема, від зворотності дієслів залежить категорія стану, від перехідності/неперехідності — категорія активу/пасиву, від істоти/неістоти — категорії відмінка і роду, від особи/неособи — категорія роду, від назв власних і загальних — категорія числа;
- 4) **необов'язковість протиставлення**, тобто відсутність регулярних парадигм (наприклад, речовинні іменники, збірні іменники тощо, які не мають ні внутрішніх, ні зовнішніх опозиційних рядів форм).

